

กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา พระบวรราโชรส : บรรณาธิการ และผู้ตรวจชำระวรรณคดีไทย(คนแรก)ของหอพระสมุดวชิรญาณ

■ ศานติ ภัคดีคำ

บทคัดย่อ

กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา (พระองค์เจ้ากัลยาณประวัติ) ทรงเป็นพระโอรสในสมเด็จพระราชวัง บวรวิชัยชาญ และเป็นพระเชษฐาต่างพระมารดา กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (พระองค์เจ้ารัชนิงแจ่มจรัส) กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา ทรงเป็นกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ และเป็นผู้ช่วยสารานุกรมซึ่งมีหน้าที่เป็น บรรณาธิการหนังสือพิมพ์วชิรญาณ และทรงรับหน้าที่เป็นบรรณาธิการหนังสือเทศาภิบาล ของกระทรวงมหาดไทย ได้ทรงพิสูจน์อักษรบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมากรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาทรงดำรงตำแหน่งเลขานุการในกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ และเป็นบรรณาธิการตรวจชำระวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น เสภาขุนช้าง-ขุนแผน และอิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ เป็นต้น นับเป็นจุดเริ่มต้นการชำระต้นฉบับวรรณคดีไทยเพื่อจัดพิมพ์ นอกจากนี้กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา ยังได้ทรงพระนิพนธ์วรรณคดีไว้อีกหลายเรื่อง

นักวรรณคดีไทยและผู้สนใจวรรณคดีไทย คงเคยผ่านสายตาพระนาม “กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา” บ้าง แต่กลับไม่มีผู้ให้ความสำคัญกับพระราชวงศ์พระองค์นี้มากนัก หากย้อนกลับไปพิจารณาจะพบว่า วรรณคดีไทยสำคัญหลายเรื่องที่เราทํานศึกษากันทุกวันนี้ เป็นผลงานที่กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา ได้ทรงชำระตรวจสอบแทบทั้งสิ้น เช่น บทละครเรื่องอิเหนา และบทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย หรือแม้แต่เสภาขุนช้าง-ขุนแผน

นับได้ว่า กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา เป็นผู้หนึ่งที่มีคุณูปการต่อวงการวรรณคดีไทยอย่างสูง เนื่องจากทรงเป็นผู้ตรวจสอบวรรณคดีและหนังสือของหอพระสมุดวชิรญาณ และงานตรวจชำระวรรณคดีของพระองค์ถือเป็นแบบอย่างให้กับนักชำระวรรณคดีรุ่นต่อๆ มา เช่น นายทริศ เรื่องฤทธิ์ นายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ เป็นต้น

จึงไม่น่าจะผิดพลาดนักหากจะถวายพระเกียรติว่าทรงเป็นบรรณาธิการและผู้ตรวจชำระวรรณคดีไทยคนแรก ในลักษณะของการตรวจสอบชำระ

วรรณคดีที่มีขั้นตอนกระบวนการทางวิชาการ และนับว่าทรงเป็นผู้หนึ่งในคณะทำงานของสมเด็จพระยาตำรากราชานุกาภาพ ที่ทำให้การศึกษาวรรณคดีไทยมีความก้าวหน้ายิ่งขึ้น

๑. กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา : พระบวรราชาโสรส

กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา ทรงเป็นเจ้านายวังหน้าที่เข้ารับราชการและได้รับการสถาปนาเป็นเจ้าต่างกรม ซึ่งมีไม่มากพระองค์นัก ทรงเป็นพระโอรสใน**กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ** กวีเอกพระองค์หนึ่งแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กับคุณเลี่ยมใหญ่เจ้าจอมมารดา

กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา ประสูติในพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๔ พระนามเดิมว่า **“พระองค์เจ้ากัลยาณประวัติ”** เมื่อนับตามศักดิ์จึงทรงเป็นพระเชษฐาของ **พระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัส** หรือ **กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์** (น.ม.ส.) กวีเอกอีกพระองค์หนึ่งแห่งกรุงสยาม

เมื่อพิจารณาจากพระประวัติข้างต้นนี้แล้ว จึงไม่น่าประหลาดใจแต่ประการใด หากกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา จะทรงสนพระทัยในวรรณคดีและทรงมีพระอุปนิสัยในทางกวี อันมีอิทธิพลต่องานตรวจสอบชำระวรรณคดีของพระองค์ ด้วยทรงมีพระบิดาและพระอนุชาเป็นกวีเอกแห่งกรุงสยาม

กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาทรงศึกษาอักษรขอมเบื้องต้นในพระราชวังบวรฯ จนโสกันต์และผนวชเป็นสามเณร ถึงปี พ.ศ. ๒๔๒๔ กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญเสด็จทิวงคต จึงทรงศึกษาต่อในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบซึ่งตั้งขึ้นใหม่ พร้อมกับพระองค์เจ้าชายในกรมพระราชวังบวรฯ พระองค์อื่น

ทรงพระกรุณาฯ พระองค์ ยามเยาวยบ่ยัง
ยิ่งวิทยาสาธิต
โปรดให้ไปสู่วิสถาสนอน ศึกษาศิลปการ

ในสวนกุหลาบโรงเรียน

สอบไล่สำเร็จเสร็จเพียร ชัดชาดูอ่านเขียน
ค้อยรู้ประสิทธิพิทยา

(อลินจิตต์คำฉันท์ : หน้า ๓๕)

แต่เนื่องจากทรงเจริญพระชันษากว่าเจ้านายพระองค์อื่นๆ และได้เคยทรงศึกษาอักษรขอมเบื้องต้นมาแล้ว จึงทรงศึกษาได้รวดเร็ว สมเด็จพระยาตำรากราชานุกาภาพทรงพระนิพนธ์พระประวัติของกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา ช่วงนี้ได้ว่า

“...แต่เห็นจะเป็นด้วยได้ศึกษาอักษรศาสตร์ตามวิธีเก่ามาเสียจนทรงเจริญวัยอยู่ในพระราชวังบวรฯ ความนิยมของเธอจึงอยู่ในการที่จะศึกษาทางวรรณคดีภาษาไทยอย่างเดียว...”^๒

2. เข้ารับราชการ

แล้วโปรดให้รับราชการ พระคุณประมาณ
ประมวญบ่ถ้วนถึงทัน

(อลินจิตต์คำฉันท์ : หน้า ๓๕)

กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา ทรงเริ่มรับราชการในกรมยุทธนาธิการ มีตำแหน่งเป็นเสมียนฝึกหัดราชการในกรมปลัดทัพบก เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๓๑ จากนั้นจึงได้เลื่อนชั้นเป็นร้อยตรีและได้เป็นนายเวรใหญ่ในกรมปลัดทัพบก จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๓๔ จึงผนวชในวัดพระศรีรัตนศาสดารามและย้ายไปจำพรรษาที่วัดบรมนิวาส ครบหนึ่งพรรษาจึงลาผนวช

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ มีการแก้ไขระเบียบการปกครองราชการแผ่นดิน สมเด็จพระยาตำรากราชานุกาภาพทรงย้ายจากกระทรวงธรรมการไปเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา ได้ย้ายมารับราชการในกระทรวงมหาดไทยด้วย

แม้กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาจะทรงมีพระอุปนิสัยในทางกวีและทรงสนพระทัยวรรณคดีไทยมาแต่ทรงพระเยาว์ ทรงได้ศึกษาเพิ่มพูนความรู้ในด้านนี้มาตลอด

แต่ในเวลาที่ได้รับราชการในกรมยุทธนาธิการและกระทรวงมหาดไทยยังมิได้ทรงแสดงความสามารถในทางวรรณคดีไทยให้ปรากฏ

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ กรมการหอพระสมุดวชิรญาณ (เมื่อครั้งตั้งอยู่ที่ศาลาฤทธิยสมาคม ในพระบรมมหาราชวัง) จัดให้มีการประกวดแต่งโคลงกระทู้รับรางวัล กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาได้ทรงพระนิพนธ์โคลงกระทู้เข้าประกวดหลายครั้งและได้รับรางวัลชนะเลิศเสมอ ในที่นี้คัดมาเป็นตัวอย่างเพียงสองบท คือ

กระทู้ที่ว่า **ดู ตี เต่า** ตาย ทรงนิพนธ์ว่า

○ **ดู** ยลเต่าใหญ่ล้ำ **ริมหนอง**

ตี กระหน้าซ้ากระบอง **กตไว้**

เต่า กระเดือกเสือกกระดอง **กแต่วกแต่** **ดินนา**

ตาย ฉิบตูดวยได้ **รีบต้นดลเรื่อนฯ**

หรือในกระทู้ที่ว่า **อยู่ มั่น ขวัญ ยืน**

○ **อยู่** ถือไม้เท้ายอด **ทองเทียว นะพ้อ**

มั่น พละแข็งแรงเจียว **พ้อเจ้า**

ขวัญ พ้ออย่าพึงเปรียว **ปล่อยปละ พ้อนา**

ยืน ชีพยืนสุขเช้า **คำยังยืนนานฯ^๓**

๓. กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา กับงานบรรณาธิการ

ถือได้ว่าการที่กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาทรงพระนิพนธ์โคลงกระทู้เข้าประกวดในงานของหอพระสมุดวชิรญาณเป็นเหตุ นับจากนั้นจึงเริ่มทราบกันโดยทั่วไปว่ากรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาทรงมีความสามารถพิเศษด้านวรรณคดี

ต่อมากรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาทรงได้รับเชิญให้เป็นกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณและได้รับหน้าที่เป็นผู้ช่วยสารานุกรม ซึ่งมีหน้าที่เป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์วชิรญาณ และทรงรับหน้าที่เป็นบรรณาธิการหนังสือเทศาภิบาลของกระทรวงมหาดไทย

ด้วยเหตุที่ทรงถูกพระอัยยาคัยในงานด้านนี้ จึงทรงทำได้ดีด้วยความละเอียดลออ และรู้จักหักท้วงในสิ่งที่ผิดพลาด สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จึงทรงให้กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาเป็นบรรณาธิการ “จดหมายเหตุความทรงจำ และพระราชวิจารณ์จดหมายเหตุความทรงจำ” พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทอดพระเนตรเห็น ก็ทรงสรรเสริญความสามารถ จากนั้นจึงโปรดฯ ให้กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาเป็นบรรณาธิการพระราชนิพนธ์ “ไกลบ้าน” และงานพระราชนิพนธ์เรื่องอื่นๆ ด้วย เช่น “พระราชนิพนธ์เรื่องวัดราชาธิวาส” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาพระราชทานกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาฉบับหนึ่ง มีความตอนหนึ่งว่า

“ถึงกัลยา.

แกลดใจได้เปนนักเปนหนา อยู่ในยกที่ ๕ แก่นิดเดียว ข้อที่ทำให้ต้องแก่นั้น เพราะฉันไปดูพงศาวดารพิศดาร ซึ่งผิดขาดแผ่นดินสมเด็จพระอินทราชาไปทั้งแผ่นดิน เขาเอาเข้าไปรวมไว้กับแผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถ นึกไปนึกมาก็เฉลียวใจขึ้นมาเอง เปิดพงศาวดารย่อดูจึงได้เห็น เห็นว่าผิดหน้อยจึงบอกไปให้แก้เอง

บัดนี้ได้ตรวจแล้วเสร็จตลอด ขอชมว่าตรวจดีจริงๆ พิมพ์ก็เร็วเหลือเกิน...”^๔

พระราชหัตถเลขาพระราชทานข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความประณีตบรรจงและรับผิดชอบในหน้าที่การเป็นบรรณาธิการหนังสือของกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาได้อย่างดี

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ถึงความสามารถในการตรวจต้นฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ ของกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาในจดหมายเหตุที่ทรงประทานพระยาอนุমানราชธน ฉบับวันที่ ๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๕๑ ความตอนหนึ่งว่า

“...การตรวจปรุฟ ดูขอบกล เหมือนอย่างว่าต้อง
เกิดมามีอุปนิสัยสำหรับการนั้น ไม่ใช่ใครๆ แม้ที่รู้
หนังสือดีจะตรวจปรุฟตีทุกคน เมื่อรัชกาลที่ ๕ ในหอ
พระสมุดมีแต่กรมหมื่นกวีพจน์พระองค์เดียว ที่อาจ
ตรวจปรุฟพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
พอพระราชหฤทัยได้จนพระเมตตาเธอ...”^๕

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ตั้งหอพระสมุดสำหรับพระนคร
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (เมื่อยังดำรง
พระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช) เป็นสภานายก
สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้เป็นกรรมการ
ประจำหอพระสมุด กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา ได้ช่วย
สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทำงานหอพระ
สมุดด้วย

๔. เลขานุการในกรรมการหอพระสมุด สำหรับพระนคร

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ตำแหน่งเลขานุการใน
กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครว่างลง พระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ สภานายกหอ
พระสมุด ทรงพระดำริว่าถ้าได้**กรมหมื่นกวีพจน์
สุปรีชา**ไปเป็นจะเหมาะกว่าผู้อื่น จึงทรงปรึกษากับ
สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เนื่องจากเวลานั้นกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาทรงรับราชการใน
กระทรวงมหาดไทย

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระ
นิพนธ์ไว้ว่า

“...ข้าพเจ้าคิดใคร่ครวญดูเห็นว่า...คุณวิเศษของ
เธออยู่ในทางวรรณคดีดังกรมพระสมมตฯ ทรงพระดำริ
ข้าพเจ้าจึงถวายอนุมติ...”^๖

กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาจึงทรงย้ายมารับราชการ
ในหอสมุดสำหรับพระนคร โดยมีตำแหน่งเป็น
เลขานุการของกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร

ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๓ และได้เป็นผู้ดูแลหอพระสมุด
สำหรับพระนครเป็นเวลาถึง ๑๔ ปี ในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้
รับสถาปนาเป็นเจ้าต่างกรมมีพระนามตามจารึกใน
พระสุพรรณบัฏว่า **พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นกวี
พจน์สุปรีชา**

เท่าถึงรัชกาลปัจจุบัน ปิ่นภพไศศวรยศ
พระบาททรงพระกรุณา

ชูปย้อมพร้อมทั้งยศถา นาคักดิสมญา
ประสิทธิ์ประเสริฐเชิดชู

(อลินจิตต์คำฉันท์ : หน้า ๓๕)

กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาทรงรับราชการใน
ตำแหน่งนี้ถึงปี พ.ศ. ๒๔๖๖ จึงออกจากตำแหน่ง
เพราะทรงประชวรด้วยโรคเส้นประสาทพิการ และ
สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๐
พระชันษา ๕๖ ปี^๗

๕. ผลงานการชำระวรรณคดีไทย

ในงานด้านที่ทรงตรวจชำระต้นฉบับและจัดการ
พิมพ์หนังสือเรื่องต่างๆ ของหอพระสมุดวชิรญาณนั้น
สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์
ไว้ว่า กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาทรงตรวจสอบชำระ
หนังสือของหอพระสมุดวชิรญาณจำนวนถึง ๕๐๙ เรื่อง
(แต่ไม่ได้ทรงระบุไว้ทั้งหมดว่าได้ทรงตรวจสอบชำระ
เรื่องใดบ้าง) เท่าที่ปรากฏหลักฐานวรรณคดีสำคัญที่
กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาทรงตรวจสอบชำระ ได้แก่

๑. **บทละครเรื่องรามเกียรติ์** พระราชนิพนธ์ใน
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ใน
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ฉบับพิมพ์
ครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๖ เนื่องในงานทำบุญพระ
ตำหนักจิตรลดารโหฐาน การพิมพ์ครั้งนี้สมเด็จพระ
พระยาดำรงราชานุภาพทรงอำนวยการพิมพ์ โดยมี
กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา เป็นผู้ตรวจต้นฉบับ ดังปรากฏ

ในพระราชนิพนธ์ค่านำ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ ความตอนหนึ่งว่า

“...ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขอบพระทัย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งได้ทรงเป็นพระธุระ เอาพระทัยใส่อำนวยความสะดวกที่พิมพ์หนังสือนี้ตามความประสงค์ของข้าพเจ้า และขอบใจพระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากัลยาณประวัติ ซึ่งได้เป็นผู้ตรวจหนังสือที่พิมพ์ขึ้นนั้น โดยความอุตสาหะดียิ่ง...”^{๙๘}

๒. เสภาเรื่องขุนช้าง - ขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ

เสภาเรื่องขุนช้าง - ขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ การตรวจสอบชำระเสภาขุนช้าง - ขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ ฉบับนี้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา เป็นผู้ตรวจสอบชำระ “...เพื่อต้องการที่จะรักษาหนังสือกลอนอย่างดีในภาษาไทยให้ถาวรเป็นข้อสำคัญ...” การตรวจชำระบทเสภาครั้งนี้ใช้เวลากว่า ๒ ปี ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า

“...การตรวจชำระหนังสือเสภาฉบับหอพระสมุดวชิรญาณนี้ ตั้งแต่แรกชำระตลอดจนเวลาพิมพ์พระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา กับข้าพเจ้าได้ช่วยกันทำมากกว่า ๒ ปี...”^{๙๙}

๓. บทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

บทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๐ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาเป็นผู้ตรวจสอบเปรียบเทียบกับบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยอย่างละเอียดเพื่อตรวจสอบว่าเป็นฉบับเดียวกันหรือไม่ เมื่อพบว่ามีความ

แตกต่างกันจึงสามารถยืนยันได้ว่า บทละครเรื่องอิเหนาที่พบใหม่ เป็นบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ ดังความในค่านำพระนิพนธ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพว่า

“...พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา ได้ทรงตรวจโดยละเอียดอีกครั้ง ๑ ปรากฏว่า พระราชนิพนธ์อิเหนารัชกาลที่ ๒ ได้ยกเอาบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ คัดไปลงหลายแห่ง อย่างเดียวกับในเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ ก็ทรงคัดเอาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ ไปลงหลายแห่ง จึงเชื่อได้ว่าเป็นพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ แน่ไม่ที่สงสัย...”^{๑๐}

๔. บทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

บทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ฉบับพิมพ์ในงานฉลองพระชันษาแซยิด ในสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทรมารศรี พระอัครราชเทวี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๔

การตรวจสอบชำระบทละครเรื่องอิเหนานี้ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) เมื่อครั้งยังเป็นพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ อธิบดีกรมศึกษาธิการ เป็นผู้ริเริ่มคิดรวบรวมฉบับก่อน แต่ชำระไปได้เพียง ๖ เล่ม จึงพิมพ์เพียงเท่านั้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๖

เมื่อหอพระสมุดฯ จะชำระบทละครเรื่องอิเหนา พิมพ์ในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา กับสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงช่วยกันชำระ ดังความในค่านำว่า

“...การชำระต้นฉบับ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา กับข้าพเจ้าช่วยกันตรวจชำระแล้ว ได้กราบทูลขอให้พระนางเจ้าฯ ช่วยกันทรงตรวจอีกชั้น ๑ ลักษณะการชำระนั้นให้ถือฉบับหลวงเป็นสำคัญ...”^{๑๐๑}

จะพบว่างานที่กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาทรงเป็นงานวางรากฐานการศึกษาวรรณคดีไทยที่สำคัญยิ่ง นับแต่นั้นการศึกษาวรรณคดีไทยจึงสามารถศึกษาได้สะดวก

มากขึ้น เนื่องจากหอพระสมุทวชิรญาณได้ตรวจชำระวรรณคดีไทยเรื่องต่างๆ จัดพิมพ์แพร่หลายขึ้น ทำให้มีต้นฉบับวรรณคดีที่สมบูรณ์ทำให้วรรณคดีของไทยแพร่หลายในวงกว้างมากขึ้นอีกด้วย

๖. ผลงานกวีนิพนธ์

งานพระนิพนธ์ในกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาแม้มีไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับผลงานของพระบิดา(กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ) หรือ พระอนุชา (กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์) แต่เท่าที่ทรงพระนิพนธ์ไว้ก็นับว่าเป็นผลงานชิ้นเอกเช่นเดียวกัน งานพระนิพนธ์ของกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาเท่าที่พบในปัจจุบัน ได้แก่

๑. **โคลงกระทู้ชริฎาณ** ทรงพระนิพนธ์เพื่อส่งประกวดในงานของหอพระสมุทวชิรญาณ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๖

๒. **ฉันทุชฎีสั่งเวทที่ใช้ในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล** ครั้งแรกในรัชกาลที่ ๖ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาทรงพระนิพนธ์คำฉันท์ลาที่ ๒ ว่าด้วยพรเทวดา แสดงให้เห็นถึงความสามารถของกรมหมื่นกวีพจน์ สุปรีชาในด้านกวีนิพนธ์ได้เป็นอย่างดี^{๑๒}

๓. **มหาชาติคำฉันท์สังเขป** ทรงพระนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ พิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๒ เพื่อเป็นที่ร막ในการทำบุญอายุครบ ๔๔ ปี ของผู้ทรงนิพนธ์

๔. **อลินจิตต์คำฉันท์** วรรณคดีเรื่องนี้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสนับสนุนให้กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาทรงพระนิพนธ์ขึ้น “...ตามเข็ญอย่างกวีแต่โบราณได้เคยทำกันมาจะได้เป็นอนุสรณ์ให้พระนามปรากฏอยู่ในแผ่นดิน...”^{๑๓} โดยนำโครงเรื่องมาจาก **อลินจิตตชาดก** คือ เรื่องพญาช้างเผือกซึ่งเขียนไว้ที่ฝาผนังพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นต้นเค้าดังความที่ว่า

แกลงเรื่องเบื่องบรรพ์บรรยาย นิบาตอธิบาย
อลินจิตตชาดก

แสดงด้วยคุณกตัญญูก ทยิบมาสาธก
แกลงเปนเรื่องเนื่องมา

(อลินจิตต์คำฉันท์ : หน้า ๒)

จุดมุ่งหมายในการแต่งคำฉันท์เรื่องอลินจิตต์นั้น กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาทรงพระนิพนธ์ไว้ท้ายเรื่องว่า ทรงพระนิพนธ์ขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

อัญชยมกรมหมื่นกวีพจน์ สุปรีชาเพียรพจ
จเรฉันทสรศักดิ์สาร

เฉลิมพระเกียรติยศบาทมลายี พระมิ่งมหิบาล
บพิตรอุภัยภูวานาถ

เปนนปฐมสมเด็จพระบาท ปิยมหาราช
เบญจมรัชธำรง

พระบาทสมเด็จพระมง กุฎเกตธเรศทรง
ถวัลย์รัชปัจจุบัณ

(อลินจิตต์คำฉันท์ : หน้า ๓๔)

กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาทรงพระนิพนธ์อลินจิตต์คำฉันท์เสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ ดังทรงพระนิพนธ์ว่า

พุทธศักราชสองพัน เศษสี่ร้อยบรร
จบทำลิบเจ็ดเสร็จประสงค

(อลินจิตต์คำฉันท์ : หน้า ๓๗)

จากนั้นได้ทรงนำมาถวายสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทอดพระเนตรแล้วคัดฉบับขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฉบับหนึ่ง แต่ยังไม่พิมพ์

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ถึงมูลเหตุที่เรื่องนี้ไม่ทันได้พิมพ์เมื่อกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา ยังทรงมีพระชนม์อยู่ว่า

“...และปรึกษากันถึงการที่จะพิมพ์ให้แพร่หลาย ข้าพเจ้าปรารถนาถึงมูลเจตนาที่แต่งคำฉันท์เรื่องอลินจิตต์ เห็นว่าที่จะพิมพ์ในงานของผู้อื่นหาสมควรไม่ ชอบแต่จะเอาไว้พิมพ์ในงานของกรมหมื่นกวีพจน์ฯ เอง เช่นงานฉลองพระชันษาเป็นต้น หรือว่าอย่างที่สุดถ้าจะไม่มีโอกาสพิมพ์ในงานเช่นนั้น เก็บไว้พิมพ์แจกในงานพระศพยังจะดีกว่าให้ผู้อื่นเอาไปพิมพ์ เธอทรงพระดำริเห็นชอบด้วย...”^{๑๔}

ดังนั้นเมื่อกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาสิ้นพระชนม์ ราชบัณฑิตยสภาจึงจัดพิมพ์ “อลินจิตต์คำฉันท์” ครั้งแรกในงานพระราชทานเพลิงพระศพของกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๓

บทสรุป

กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา (พระองค์เจ้ากัลยาณประวัติ) ควรได้รับการยกย่องในฐานะที่ทรงเป็นปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญในด้านวรรณคดีไทยพระองค์หนึ่ง ผู้ทรงเป็นบรรณาธิการและตรวจชำระวรรณคดีไทยสำคัญจำนวนมากอยู่เบื้องหลัง อันเป็นรากฐานแห่งการศึกษาวรรณคดีในปัจจุบัน

แม้ปัจจุบันยังไม่สามารถสำรวจได้ครบถ้วนว่าหนังสือของหอพระสมุดวชิรญาณจำนวน ๕๐๙ เรื่องที่กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาตรวจชำระนั้นได้แก่หนังสือเรื่องใดบ้าง แต่ก็หาได้ทำให้พระเกียรติคุณในด้านผู้

วางรากฐานแห่งการตรวจชำระวรรณคดีไทยลดน้อยลงไม่ การศึกษาวรรณคดีในปัจจุบันไม่อาจก้าวต่อไปได้ หากมิได้ตรวจชำระวรรณคดีจัดพิมพ์เผยแพร่เพื่อประโยชน์ในการศึกษา

หลังจากกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาสิ้นพระชนม์ บรรณาธิการชำระวรรณคดีไทยได้ตกทอดมาจนถึงรุ่นอาจารย์ฉันทน์ ขำวิไล อาจารย์หรีด เรืองฤทธิ์ อาจารย์ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ และ อาจารย์บุญเตือน ศรีวรพจน์ แห่งสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ในปัจจุบัน

เราคงต้องพิจารณากันต่อไปว่าการศึกษาค้นคว้า สืบค้นฉบับวรรณคดีไทยจะดำเนินต่อไปอย่างไร ก้าวหน้าไปอย่างไรบ้าง นับแต่กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา ทรงเหลือมรดกวรรณคดีที่ยังไม่ได้ชำระไว้ให้ แต่เรื่องนี้ใครจะเป็นผู้ให้คำตอบ?

เชิงอรรถ

- ^๑ พระโอรสในกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ที่เข้ารับราชการแล้วได้รับสถาปนาเป็นเจ้าต่างกรมมีเพียง กรมหมื่น กวีพจน์สุปรีชา กับ กรมหมื่นพิทยาลงกรณเท่านั้น.
- ^๒ สมเด็จพระยามะยุธาจารย์, “พระประวัติกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา,” **อลินจิตต์คำฉันท์**. หน้า (๔).
- ^๓ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า (๗), (๙).
- ^๔ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า (๑๑) - (๑๒).
- ^๕ สมเด็จพระยามะยุธาจารย์, **ให้พระยาอนุมาน ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ทรงมีติดต่อกับพระยาอนุมานราชชน**. หน้า ๒๑๒.
- ^๖ สมเด็จพระยามะยุธาจารย์, “พระประวัติกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา,” **อลินจิตต์คำฉันท์**. หน้า (๑๕).
- ^๗ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า (๑๙).
- ^๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “พระราชนิพนธ์คำนำ,” **บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย**. หน้า (๑๙).
- ^๙ สมเด็จพระยามะยุธาจารย์, “ตำนานเสภา,” **ขุนช้าง - ขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๑**. หน้า (๔๓).
- ^{๑๐} สมเด็จพระยามะยุธาจารย์, “คำนำ,” **บทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก**. หน้า ค.
- ^{๑๑} สมเด็จพระยามะยุธาจารย์, “คำนำ,” **บทละครเรื่องอิเหนา เล่ม ๑**. หน้า (๙).
- ^{๑๒} สมเด็จพระยามะยุธาจารย์, “พระประวัติกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา,” **อลินจิตต์คำฉันท์**. หน้า (๑๓).
- ^{๑๓} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า (๑๙).
- ^{๑๔} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า (๒๐).

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร (๒๕๐๖). **ขุนช้าง-ขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๑**. พระนคร : คลังวิทยา.
- กวีพจน์สุปรีชา, กรมหมื่น. (๒๔๗๓). **อลินจิตต์คำฉันท์**. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- _____. (๒๔๖๒). **มหาชาติคำฉันท์ สังเขป**. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. (๒๕๒๑). **ให้พระยาอนุমান ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ทรงมีโต้ตอบกับพระยาอนุমানราชชน**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. ๒๕๒๑.
- พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ. (๒๕๑๖). **บทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก**. พระนคร : คลังวิทยา.
- _____. (๒๕๑๔). **บทละครเรื่องอิเหนา เล่ม ๑**. พระนคร : แพร่พิทยา.